

सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन सम्माननीय राष्ट्रपति समक्ष पेश

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११७ बमोजिम सर्वोच्च अदालतको आ.व. २०६४।६५ को वार्षिक प्रतिवेदन सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद गिरीले मिति २०६५।१।२४ मा एक समारोहका बीच सम्माननीय राष्ट्रपति डा. रामवरण यादव समक्ष पेश गर्नु भयो । उक्त समारोहमा सर्वोच्च अदालतका वरिष्ठ माननीय न्यायाधीशहरूका साथै अन्य उच्च अधिकृतहरू उपस्थित हुनुहुन्थ्यो ।

मिति २०६५।८।१८ को पूर्ण बैठकबाट पारित उक्त प्रतिवेदनमा सर्वोच्च अदालत तथा मातहत अदालतहरू र न्यायाधिकरणहरूका साथै न्याय परिषद तथा न्याय सेवा आयोगबाट आ.व. २०६४।०६५ मा भए गरेका काम कारवाहीहरूको

विवरणका साथसाथै सबै अदालतको भौतिक, वित्तीय अवस्था र कार्यरत जनशक्तिको विवरणसमेत उल्लेख गरिएको छ ।

उक्त वार्षिक प्रतिवेदनमा सर्वोच्च अदालत र मातहत अदालतहरूमा दर्ता तथा फछ्यौट भएका मुद्दाको विवरण, फछ्यौट हुन बाँकी मुद्दा तथा त्यसको कारण, पुनरावलोकन भएका मुद्दाहरूको संख्या, विभिन्न अदालतहरूबाट असुल उपर भएको दण्ड जरिवानाको विवरण, फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धी विवरण, अदालतलाई विनियोजित रकम र खर्चको विवरण लगायतका कुराहरूको विवरण समावेश गर्ने गरिन्छ ।

समितिहरू गठन

न्यायपालिकाको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि सर्वोच्च अदालतको उच्चस्तरीय निर्देशन समितिले न्यायपालिकाको व्यवस्थापकीय क्षमतालाई सुदृढ र प्रभावकारी बनाउन र मुद्दा व्यवस्थापन पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयन गर्न माननीय न्यायाधीश श्री मीनवहादुर रायमाझी, न्यायपालिकाको मानव

संसाधन योजनाको विकासगरी कार्यान्वयन गर्न माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा र न्यायाधीश / कर्मचारीहरू तथा न्यायका सबै उपभोक्ताहरूको सुरक्षाका लागि सुरक्षाको विस्तृत योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के.सी. को संयोजकत्वमा देहाय बमोजिमका छुट्टाछुट्टै ३ समितिहरू गठन भएका छन्:

मुद्दा व्यवस्थापन पद्धती विकास समिति

- माननीय न्यायाधीश श्री मीनवहादुर रायमाझी, सर्वोच्च अदालत - संयोजक
- माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा, सर्वोच्च अदालत - सदस्य
- रजिष्ट्रार डा.रामकृष्ण तिमल्सेना, सर्वोच्च अदालत - सदस्य
- माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वर खतिवडा, पुनरावेदन अदालत - सदस्य
- माननीय जि.न्यायाधीश श्री टेकनारायण कुँवर, जिल्ला अदालत - सदस्य
- सह रजिष्ट्रार श्री तिलप्रसाद श्रेष्ठ, सर्वोच्च अदालत - सदस्य सचिव

मानव संशाधन योजना समिति

- माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा, सर्वोच्च अदालत - संयोजक
- माननीय न्यायाधीश श्री केशरीराज पण्डित, पुनरावेदन अदालत - सदस्य
- सचिव श्री प्रकाशकुमार ढुंगाना, न्याय परिषद - सदस्य
- सहरजिष्ट्रार श्री तिलप्रसाद श्रेष्ठ, सर्वोच्च अदालत - सदस्य
- सहसचिव श्री नहकुल सुवेदी, न्याय परिषद - सदस्य
- माननीय जि. न्यायाधीश श्री विष्णु सुवेदी, जिल्ला अदालत - सदस्य सचिव

सुरक्षा योजना समिति

- माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के.सी., सर्वोच्च अदालत - संयोजक
- माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री रणवहादुर बम, पुनरावेदन अदालत - सदस्य
- माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री अच्युत विष्ट, जिल्ला अदालत - सदस्य
- सुरक्षा महाशाखा प्रमुख प्रहरी प्रधान कार्यालय - सदस्य
- सहरजिष्ट्रार श्री विपुल न्यौपाने, सर्वोच्च अदालत - सदस्य सचिव

बार र बेञ्चबीच संयुक्त प्रयासको सहमति

सर्वोच्च अदालत र नेपाल बार एसोसिएसनले छुट्टाछुट्टै गठन गरेको उच्चस्तरीय समितिबीच न्याय सम्पादन कार्यलाई सहज, सरल र प्रभावकारी बनाउन बार र बेञ्चबीच संयुक्त प्रयास गर्ने सहमति भएको छ।

न्याय क्षेत्रको प्रभावकारी सुधारका लागि दुवै पक्षबाट सकारात्मक प्रयासको आवश्यकता औल्याउँदै न्याय सम्पादनमा प्रक्रियागत, कार्यगत एवं कानूनी सुधारका लागि सामुहिक प्रयास गर्ने र छिटो छरितो एवं प्रभावकारी न्याय सम्पादनका लागि मुद्दा

व्यवस्थापन, बहस व्यवस्थापन, समय व्यवस्थापन, कार्यविधि र प्रकृयागत सुधारका लागि आवश्यक पहल गर्ने लगायतका विषयमा छलफल भएको थियो । उक्त छलफल कार्यक्रममा सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री मीनवहादुर रायमाझी सहित माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा, श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ, श्री खिलराज रेग्मी, श्री बलराम के.सी. र रजिष्ट्रार श्री रामकृष्ण तिमल्सेना र नेपाल बारका तर्फबाट अध्यक्ष श्री विश्वकान्त मैनाली सहित उपाध्यक्ष श्री हरि उप्रेती, श्री मुकुन्द शर्मा पौडेल, कोषाध्यक्ष श्री सविता बराल, पूर्व अध्यक्षहरु वरिष्ठ अधिवक्ता

श्री हरिहर दाहाल र अधिवक्ता श्री शम्भु थापाको उपस्थित रहेको थियो ।

न्याय क्षेत्रमा भएका समस्या समाधानका लागि २०६५ साउन ७ गते भएको सहमति अनुसार सर्वोच्च अदालतले माननीय न्यायाधीश मीनवहादुर रायमाझीको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय न्यायिक समस्या समाधान समिति र नेपाल बारले अध्यक्ष तथा वरिष्ठ अधिवक्ता विश्वकान्त मैनालीको अध्यक्षतामा अनुगमन समिति गठन गरेको थियो ।

सर्वोच्च अदालत २०६५ साल पुस मसान्तसम्म मुद्दाको लगत फर्ख्यौट विवरण

क्र.सं	विषयगत मुद्दा	लगत			फर्ख्यौट संख्या	बाँकि
		जिम्मेवारी सरेको	यस वर्ष परेको	जम्मा		
1=	देवानी पुनरावेदन	४४९५	३३२	४८२७	५१८	४३०९
2=	फौजदारी पुनरावेदन	२६५४	३६३	३०१७	२३८	२७७९
3=	देवानी पुर्ण ईजलास	५०	२४	७४	४	७०
4=	फौजदारी पुर्ण ईजलास	४५	७	५२	१४	३८
5=	वन्दीप्रत्यक्षीकरण	८	२९	३७	३१	६
6=	साधारण रिट	२६९८	३९४	३०९२	३९९	२६९३
7=	पुर्ण रिट	११	१०	२१	४	१७
8=	विशेष रिट	६९	१७	८६	१६	७०
9=	साधक	१४९	३८	१८७	६१	१२६
10=	दोहोर्याई पाउं देवानी	१४०२	४१४	१८१६	३२२	१४९४
11=	दोहोर्याई पाउं फौजदारी	५०५	२०४	७०९	२३६	४७३
12=	पुनरावलोकनको निवेदन	७४९	२६७	१०१६	६३९	३७७
13=	पुनरावेदनको अनुमति निवेदन	५२	७०	१२२	४२	८०

14=	विविध	६७	८	७५	९	६६
15=	निवेदन	९	१०५	११४	७९	३५
16=	प्रतिवेदन	१९	७७	९६	६३	३३
17=	अवहेलना	७	६	१३	३	१०
18=	संक्षिप्त	१	१	२	०	२
19=	फुटकर	०	०	०	०	०
जम्मा		१२९९०	२३६६	१५३५६	२६७८	१२६७८

१. विशेष इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री अनुपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
रिट नं. ०६४-WS-००११
आदेश मिति: २०६५।५।२६।५

विषय: उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: महिला, कानून र विकास मञ्चको
तर्फबाट र आफ्नै तर्फबाट समेत
अधिवक्ता सपनाप्रधान मल्ल समेत
विरुद्ध

विपक्षी: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरवार समेत

मुलुकी ऐन, विहावरीको महल
अन्तर्गत ९ नं.ले पुरुषले अर्को विवाह गर्न
वा अर्की स्वास्नी राख्न पाउने केही
आधारहरु निर्माण गरेको देखिन्छ । त्यस्ता
आधारहरुमा स्वास्नीलाई यौन सम्बन्धी कुनै
सरुवा रोग भै निको नहुने भएमा, स्वास्नी
निको नहुने गरी बौलाएमा, स्वास्नीको

कारणबाट सन्तान नभएको भन्ने नेपाल
सरकारबाट मान्यता प्राप्त मेडिकल बोर्डबाट
प्रमाणित भएमा, स्वास्नी हिँडडुल गर्न
नसक्ने गरी कुँजी भएमा, स्वास्नी दुबै आँखा
नदेख्ने अन्धी भएमा, अंशवण्डाको महलको
१० नम्बर वमोजिम स्वास्नीले अंश लिई
भिन्न बसेमा जस्ता विषयहरुलाई समेटिएको
पाइन्छ । पुरुषले अर्को विवाह गर्न पाउने
आधारका रूपमा राखिएका उल्लिखित
विषयहरुको अध्ययन गर्दा अधिकांश
विषयहरु महिलाको स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित
देखिन्छन् । आफ्नी पत्नी निको नहुने गरी
सरुवा रोगबाट ग्रसित भएको अवस्था, निको
नहुने गरी बौलाएको अवस्था, सन्तानोत्पादन
नहुने अवस्था, हिँडडुल गर्न नसक्ने गरी
कुँजी भएको अवस्था र दुबै आँखा नदेख्ने
अवस्थामा पतिको स्नेह, सहयोग र
सद्भावको आवश्यकता हुन्छ । त्यस्तो
अवस्थाकी पत्नीप्रति पतिले निश्चित
कर्तव्यहरुको निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ, पत्नीले
भोग्नु परेको त्यस्तो पीडालाई अर्को विवाह
गर्ने अवसरका रूपमा परिणत गर्न कुनै पनि

पति लालायित रहन्छन् भनेर अनुमान समेत गर्न सकिँदैन । अपवादका रूपमा देखिने त्यस्ता प्रवृत्तिहरूलाई समग्र प्रवृत्तिका रूपमा चित्रण गर्नु पनि हुँदैन । तर सोही महलको ९८ नं. ले ९ नम्बर बमोजिम विवाह गर्दा स्वास्नी निको नहुने गरी बौलाएको र अंश लिई भिन्न बसेकोमा बाहेक अन्य अवस्थामा स्वास्नीको सहमति लिनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरी निको नहुने गरी बौलाएको र अंश लिई भिन्न बसेको अवस्थामा अर्को विवाह गर्दा स्वास्नीको सहमति समेत लिनु नपर्ने व्यवस्थाले थप सहाराको आवश्यकता पर्ने पत्नीप्रति अर्को विवाहको माध्यमबाट थप चोट पुर्‍याउने सम्मको अवस्थालाई निम्त्याउन सक्ने संभावनालाई इन्कार गर्न सकिँदैन । मुलुकी ऐन, विहावरीको ९ नं. र ९८ नं. को कानूनी व्यवस्थाले घरेलु हिंसाको प्रश्रय दिन्छ र बहुविवाहलाई प्रेरित गर्छ कि गर्दैन भन्ने विषय सामाजिक रूपमै अधिकारकर्मी र कानून निर्माणकर्मीहरूका बीचमा व्यापक छलफल गरी यस सम्बन्धमा घरेलु हिंसाका तथ्यहरू समेत विश्लेषण, मनन गरी निष्कर्षमा पुग्नु पर्छ । यस क्रममा महिलाप्रति गरिने हिंसा वा त्यस्तो आशंकाको स्थिति समेत समाप्त हुनु जरुरी छ ।

वर्तमान संविधानले प्रदान गरेको समानताको हक अन्तर्गत लिंगका आधारमा भेदभाव नगरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको छ भने महिलाको हक अन्तर्गत महिला भएकै कारणबाट कुनै पनि किसिमको

भेदभाव नगरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दै कुनै पनि महिला विरुद्ध शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य नगरिने र त्यस्तो कार्यलाई दण्डनीय बनाइएको छ । त्यसैगरी सामाजिक न्यायको हकले आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछि परेका महिला समेतलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने हक प्रदान गरेको देखिन्छ । यसरी लैंगिक न्याय र लैंगिक मैत्री कायम हुने किसिमबाट संविधानले आत्मसात् गरेका प्रावधानहरूको व्यावहारिकरण गर्नु राज्यको कर्तव्य बनेको छ । महिला विरुद्ध भेदभाव गराउने प्रकृतिका कुनै पनि नियम, कानून, परम्परा तथा प्रचलनहरूलाई सुधार गर्ने वा हटाउने गरी कानून बनाउने लगायतका उपायहरूको अवलम्बन गर्ने दायित्व सरकारको हो भन्ने कुरामा द्विमत हुन सक्दैन । त्यस्तै आफू समेत पक्ष बनेको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धीहरूले सिर्जना गरेको राष्ट्रिय दायित्वबाट पनि राज्य पछाडि हट्न मिल्दैन । पत्नीको स्वास्थ्यसँग जोडिएका विभिन्न विषय र प्रकृतिका रोगहरूको कारणबाट उत्पन्न भएको गंभीर परिस्थितिलाई पतिको हैसियतबाट सामना गर्नुको सट्टा त्यस्तो परिस्थितिलाई अर्को विवाह गर्ने माध्यम बनाउने संभावना र अर्को विवाह गर्ने प्रकृतिलाई कानूनी रूपमा वैधता प्रदान गर्ने निहुँमा पतिबाट घरेलु हिंसाको शिकार हुने संभावनाको अन्त हुनै पर्छ । कुनै पनि सभ्य समाजले पति पत्नीका बीचको सम्बन्धलाई

पत्नीको स्वास्थ्य अवस्थसँग आबद्ध गरेर निको नहुने किसिमका गंभीर रोग लागेकै कारणले पत्नीले आफ्नो दाम्पत्य सम्बन्धबाट समेत विमुख हुने अवस्थामा पुर्‍याउने गरी कानूनी प्रबन्ध गरेको हुँदैन ।

त्यस्तो संभावनाको अन्तका लागि महिलाको पूर्ण विकास तथा प्रवर्द्धन सुनिश्चित गरी पुरुष सरह समानताको आधारमा मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको प्रयोग तथा उपभोगलाई प्रत्याभूति दिलाउनका लागि सबै सम्बद्ध क्षेत्र खास गरेर राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक एवं सांस्कृतिक क्षेत्रमा कानूनी व्यवस्था लगायतका सम्पूर्ण उपयुक्त कदमहरु चाल्नुपर्ने राज्यको दायित्व हुन्छ भने पति र पत्नीबीचको सौहार्दता, आत्मियता र विश्वसनीय सम्बन्धको निरन्तरताका लागि दुवैका इच्छा आकांक्षाहरुको सम्मान गर्ने परिस्थितिको सिर्जना गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक हुन्छ । निवेदनमा जिकिर लिइएभैं विहावरीको महलको ९ नं. र ९क नं. मा रहेका सबै प्राबधानहरु संविधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धीको विपरीत रहेको मानेको अवस्थामा पनि त्यसको वैकल्पिक व्यवस्थाको कल्पना गर्नु पर्छ । न्यायपालिकाले न्यायिक पुनरावलोकन गर्ने आफ्नो अधिकारको प्रयोग गर्दा त्यसले सिर्जना गर्न सक्ने कानूनी रिक्तता र त्यस्तो रिक्तता पूर्ति गर्ने उपायहरु समेतको मूल्यांकन गर्नु पर्छ । सर्वोच्च अदालतलाई संविधानको धारा १०७(१) ले न्यायिक

पुनरावलोकनको अधिकार प्रदान गरेको छ । त्यस अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतले संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक उपर अनुचित बन्देज लगाइएकाले वा अन्य कुनै कारणले कुनै कानून संविधानसँग बाझिएको देखिएमा सो कानूनलाई प्रारम्भदेखि नै वा निर्णय भएको मितिदेखि अमान्य र बदर घोषित गर्न सक्छ । तर विवादित कानून समुच्चा नै खारेज गर्दा उत्पन्न हुन सक्ने प्रभावको पक्ष एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ रिट निवेदनमा उठाइएको विषयका सम्बन्धमा सम्बन्धित पक्ष (नेपाल सरकार) ले देखाएको चासो र सरोकारको पनि उचित मूल्यांकन गर्नु पर्छ ।

कानूनको चरित्र भनेको गतिशिलता पनि हो, आधुनिक समाजले अपेक्षा गरे अनुसार कानूनलाई समसामयिक रुपमा परिमार्जित गर्दै लैजानु पर्छ । राज्य स्वयं पनि कानूनको समयानुकूल संशोधन र परिमार्जनको प्रक्रियामा संलग्न रहेको अवस्थामा यस अदालतले न्यायिक पुनरावलोकन सम्बन्धी अवधारणा र यस सम्बन्धमा हामीले अवलम्बन गर्दै आएको न्यायिक अभ्यासको आधारमा राज्यलाई भकभककाउने दायित्व यस अदालतमा निहित रहेको छ । विहावरीको महलको ९ नं. र ९क नं. मा रहेका सबै प्राबधानहरु संविधान र अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धीका प्राबधानसँग बाझिएकोले बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने निवेदन दावी रहेको र नेपाल सरकारका तर्फबाट लैगिक मैत्री कानूनी

व्यवस्था प्रति प्रतिबद्धता देखाउँदै महिलालाई कानूनी पक्षबाट मात्र नभएर आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक लगायत हरेक पक्षबाट सशक्तीकरण गर्दै लैजाने राज्यको नीति रहेको सन्दर्भलाई उठाइएको सन्दर्भमा उल्लिखित कानूनी व्यवस्थालाई तत्कालै अमान्य र बदर घोषित गरिहाल्नु भन्दा राज्यको प्रतिबद्धतालाई यस सन्दर्भमा भकभककाउने यस अदालतको catalyst को भूमिकामा रहनु श्रेयकर हुने देखिन्छ । तर मुलुकी ऐन, विहावरीको महलमा रहेका उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाले सिर्जना गर्न सक्ने संभावित अप्ठ्याराहरु र त्यस्तो कानूनी व्यवस्थालाई पुरुषको हितमा र महिलाको विरुद्धमा प्रयोग गर्न सकिने सबैखाले संभावनाहरुलाई निस्तेज तुल्याउनु सभ्य समाजका लागि अपरिहार्य हुन आउँछ । राज्यको मूल कानूनले व्यक्त गरेको प्रतिबद्धता र अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुले गरेको अपेक्षालाई राज्यले नजर अन्दाज गरी महिलाहरुले भेदभावको अनुभूति गर्ने खालका कानूनी प्राबधानहरुलाई निरन्तरता दिन मिल्दैन । त्यस्ता प्राबधानहरुमा समयानुकूल परिवर्तन, संशोधन र परिमार्जन गर्दै जानुपर्ने र त्यस क्रममा संविधान र आफू समेत पक्ष रहेका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धीहरुका साथै मुलुकको सामाजिक, सांस्कृतिक एवं पारिवारिक संरचना समेतलाई दृष्टिगत गर्नुपर्ने हुन्छ ।

तसर्थ मुलुकी ऐन, विहावरीको महलको ९ नं. र ९क नं. को

प्राबधानहरुलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तथा नेपाल समेत पक्ष रहेको महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारको भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धी (CEDAW) को प्राबधानसँग सामञ्जस्य कायम गर्दै लोग्ने स्वास्नीका बीचमा भेदभावको अनुभूति नहुने गरी सो कानून संशोधन गरी उपयुक्त कानूनी प्रबन्ध गर्नु भनी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेतका नाउँमा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ।

२. विशेष इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री अनुपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद
शाह

संवत् २०६३ को रिट नं. २०६३-ws-
००३३

आदेश मिति: २०६५।५।१९।५

विषय :- संविधानसंग वाफिएको कानून
अमान्य गरी उत्प्रेषण परमादेश समेत
जारी गरिपाउँ ।

निवेदक: मानव अधिकार सेवा केन्द्र (हुरीसेक)
का अध्यक्ष अधिवक्ता ओमप्रकाश
अर्याल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेत

निवेदकले अमान्य घोषित गराई माग्न जिकिर गरेको मुलुकी ऐन चौपायाको महलको ४ नं. मा उल्लेखित “नमानी मनाही गर्ने मानिसलाई समेत हतियार चलायो भने त्यसै ठाउँमा काटी हानी मार्नेलाई खतबाट लाग्दैन” भन्ने प्रावधान ज्यान मर्न गएमा पनि अपराध र सजाय नहुने विषयसंग सम्बन्धित छ, भने चौपायाको महलकै १०, ११, १२, १३, १४ नं.मा गाई गोरुलाई मार्ने, मार्न मराउनमा सहयोग गर्ने, उद्योग गर्ने, कुटपिट गरी अंगभंग गर्ने गराउनेलाई कसूरको अवस्था र प्रकृति हेरी बढीमा बाह्र वर्ष सम्म कैद हुने गरी भएको व्यवस्था गाई गोरु मार्ने व्यक्तिलाई हुने सजायसंग सम्बन्धित रहेको देखिन आउँछ । चौपायाको महलमा भएका यी व्यवस्थाहरु नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ द्वारा प्रदत्त स्वतन्त्रताको हक, समानताको हक, वातावरण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी हक, खाद्य सम्प्रभूताको हक, सम्पत्तिको हक, धर्म सम्बन्धी हक, शोषण विरुद्धको हक समेतसंग वाफिनुको साथै धर्म निरपेक्षताको मान्यता विपरीत, नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी अभिसन्धि विपरीत भएको भन्ने जिकिर निवेदकको रहेकोमा गाई गोरु जस्ता जनावरलाई मार्न नदिई संरक्षण गर्ने हेतुले आएको उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट उपरोक्त मौलिक हकमा के कसरी हनन पुग्न जाने वा भएको हो, निवेदकले पुष्टि गर्न सकेको

अवस्था छैन । केवल मौलिक हक हनन भएको वा त्यसको प्रयोगमा बन्देज लगाएको भन्ने जिकिर लिएर मात्र पुग्दैन, अमान्य घोषित गराई माग्न दावी गरेको कानूनले यो यसकारणले संविधान प्रदत्त मौलिक हकको प्रयोगमा बन्देज लगाएको छ, र यसकारणले संविधानको विपरीत रहेको भनी पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थामा यस अदालतले विधायिका निर्मित कानूनलाई अमान्य घोषित गर्दैन । विधायिका निर्मित कानून संविधान अनुकूल हुने गरी बनेको हुन्छ, भन्ने पहिलो अनुमान गरिन्छ । त्यसरी निर्मित कानूनले संविधान प्रदत्त मौलिक हक हनन गर्ने भएको वा संविधान विपरीत भएको भन्ने जिकिर पुष्टि निवेदकले गर्न नसकेको अवस्थामा हचुवाकै भरमा त्यस्तो कानून संविधान प्रतिकूल रहेको भन्न सकिने अवस्था हुँदैन ।

बाँच्न पाउने अधिकार मानिसको मात्र होईन, जनावर, जीवजन्तुको पनि हुन्छ, भन्ने आधुनिक विधिशास्त्रले स्वीकार गरेको कुरा हो । यस्तो अधिकारलाई राष्ट्रको कानूनले नियमन गरेको हुन्छ । त्यसैले गाई गोरुलाई संरक्षण गर्नु पर्दैन, त्यस्ता जनावरलाई मार्नेलाई सजाय हुनुहुँदैन भन्ने जिकीर कुनै पनि तरहले स्वीकारयोग्य हुन सक्दैन । मुलुकी ऐन चौपायाको महलले घर पालुवा गाई गोरु मार्न, मार्न लगाउने लगायतका कार्य गर्न नहुने गरी निषेध गरी त्यसलाई अपराध घोषित गरी सजायको

व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ लगायतका कानूनहरूले वन्य जीवजन्तु लगायतलाई मार्न, क्षति पुऱ्याउन नहुने व्यवस्था गरेको पाईन्छ । चौपायाको महलमा मार्न नहुने भनी संरक्षण गरिएका जनावर गाईलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ७(२) ले राष्ट्रिय जनावर मानेको छ । यस्तो राष्ट्रिय जनावर समेतको संरक्षण गर्ने हेतुले आएको कानून निवेदकको परेको निवेदनकै भरमा नै अमान्य घोषित हुन सक्दैन । हालको संविधानले धर्म निरपेक्ष राष्ट्रिय घोषणा गरेकोमा धर्म निरपेक्षतासंग चौपायाको महलको के सम्बन्ध छ, निवेदकले लेख्न र वहसमा समेत दर्शाउन सकेको पाईएन । गाई हिन्दु धर्मको प्रतिकात्मक जनावर मात्र नभई धर्म निरपेक्षतालाई अंगालेको वर्तमान अन्तरिम संविधानले राष्ट्रिय जनावर भनी उल्लेख गरेको र जनावर विरुद्धको अपराधलाई राष्ट्रले कसूरजन्य बनाएको कारणले त्यस्तो कार्य न संविधान विपरीत हुन्छ, न त निवेदकको कुनै मौलिक हकको हनन भएको नै सम्भन मिल्छ, न त धर्म निरपेक्षताको प्रतिकूल नै हुन्छ ।

के कस्तो कार्यलाई अपराध घोषणा गर्ने वा नगर्ने र घोषणा गरिएको अपराधमा के कति सजाय गर्ने भन्ने कुरा शुद्ध विधायिकाको बुद्धिमत्ता (legislative wisdom) भित्र पर्ने विषय हो । अदालतले कुनै

कार्यलाई अपराध घोषणा गर्न वा नगर्न र भइरहेको सजायमा कमी बढी हुने गरी संशोधन गर्ने हैसियत राख्दैन । त्यसो गर्नु शक्ति विभाजनको सिद्धान्तको प्रतिकूल समेत हुनजान्छ । निवेदकले जिकिर गरेको चौपायाको महलको ४ नं. मा उल्लेखित पहिलो वाक्यांशमा उल्लेखित जानी जानी गाई, गोरु मार्न भनी कसैले हतियार उठाई वा अरु कुनै किसिमसंग मार्न तयार भएको देखियो भने मार्न हुँदैन भनी मनाही गर्नुपर्छ भन्ने व्यवस्थालाई चुनौति दिएको छैन । त्यसपछिको “नमानी मनाही गर्ने मानिसलाई समेत हतियार चलायो भने त्यसै ठाउँमा काटी हानी मार्नेलाई खतवात लाग्दैन” भन्ने वाक्यांशले नियतवस ज्यान मार्ने छुट दिएको भई मानिसको बाँच्न पाउने अधिकारमा आघात पार्ने भन्ने जिकिर लिएकोमा गाई गोरु जानी जानी मार्न तयार हुनेलाई मनाही गर्दा मनाही गर्ने उपर नै हतियार चलाई मार्न खोजेमा त्यसरी मनाही गर्ने व्यक्तिलाई आफ्नो आत्मरक्षाको अधिकार स्वरूप त्यसै ठाउँमा काटी हानी मार्नेलाई खतवात नलाग्ने व्यवस्था छ । त्यस्तो आत्मरक्षाको अधिकार मुलुकी ऐनकै ज्यान सम्बन्धीको, जवर्जस्ती करणीको महल लगायतमा पनि रहेको पाईन्छ । सो बाहेकको अवस्थामा भने वात लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । यसबाट मानिसको वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा आघात पुगेको भन्न मिल्ने अवस्था हुँदैन । जहाँसम्म चौपायाको १०,११,१२,१३,१४ नं.मा उल्लेखित व्यवस्थाको सन्दर्भ छ, उक्त नम्बरहरूमा गाई

गोरु मार्ने, मार्नलाई बचन दिने, सो को उद्योग गर्ने, कुटपीट गरी अंगभंग गर्नेलाई हुने सजायको व्यवस्था रहेको देखिन्छ। गाई गोरु लगायतका जनावर मार्न पाउने पछि भन्ने मान्यता कुनै धर्म वा सम्प्रदायको वा वा धर्म निरपेक्ष राज्यमा पनि हुनसक्दैन। राज्यले गाई गोरु लगायतका जनावरलाई मार्ने र सो को उद्योग सम्म गर्ने कार्यलाई अपराध घोषित गरिसकेपछि त्यस्तो अपराधमा सजायको व्यवस्था गर्नुपर्ने नै हुन्छ। कुन अपराधमा के कति सजायको व्यवस्था गर्ने भन्ने विधायिकाको सद्विवेकको कुरा हो। कसूरको प्रकृतिको आधारमा सजाय निर्धारण हुने र विधायिकाले सजायमा समय सापेक्ष थप घट गर्न सक्ने नै हुन्छ। कुनै कार्य अपराध हुने तर सजाय हुने नहुने परिणाम आउने गरी यस अदालतले दण्ड सजाय सम्बन्धी व्यवस्थालाई अमान्य र बदर गर्न मिल्ने अवस्था हुँदैन।

अतः उपरोक्त उल्लेखित आधारबाट निवेदकले अमान्य गराई माग्न दावी लिएको चौपायाको महलको ४ नं. को व्यवस्था र ऐ. १०, ११, १२, १३, १४ नं. समेतको व्यवस्था संविधान विपरीतको नदेखिएको र उपरोक्त व्यवस्थाले निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै मौलिक हकमा बन्देज लगाएको समेत नदेखिँदा निवेदन माग बमोजिम उपरोक्त प्रावधानहरू अमान्य र बदर घोषित नसक्ने।

३. संयुक्त इजलास

सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री

केदारप्रसाद गिरी

माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी

संवत् २०६० सालको दे.पु.नं. ९३७३

फैसला मिति: २०६५।७।२१।५

मुद्दा :- रकम दिलाई पाउँ।

पुनरावेदक/वादी: गृहलक्ष्मी महाजु

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी: सञ्चालक समिति, नेपाल

बैंक लिमिटेड प्रधान कार्यालय समेत

अवकाशका लागि निवेदन दिई अवकाश पत्र प्राप्त गरिसकेको तर बैंकको निर्देशन बमोजिम नै अवकाश प्राप्त गरेको भनेका कर्मचारीहरू कार्यरत रहेको अवस्थामा तलव भत्ता आदि बृद्धि भएको र अवकाश प्राप्त गरेका कर्मचारीहरू र बहालवाला कर्मचारी बीचमा अवकाश प्राप्त गरेको भनिएका कर्मचारीलाई तलव भत्ता दिँदा असमान व्यवहार गरे उपर वादीको फिराद परेकोमा बढेको तलव भत्ता बराबरको रकम उपलब्ध गराउने भनी पुनरावेदन अदालतबाट भएको निर्णयलाई बैंक व्यवस्थापन पक्षले स्वीकार गरी बसेको देखिन्छ। यस अवस्थामा अवकाशको लागि निवेदन दिई अवकाश पत्र स्वीकार गरेको अवस्था भए पनि अवकाश प्राप्त कर्मचारी र बैंकका बीचमा अन्य कुनै सम्झौता

नभएको बैंककै आदेश बमोजिम कार्यरत रहेको हुँदा सो अवधिसम्मका लागि ती कर्मचारीलाई बहाल नै रहेको मान्नु पर्ने हुन आयो ।

यस्तै विवादका सम्बन्धमा निवेदक ईश्वरीप्रसाद उपाध्याय विरुद्ध नेपाल बैंक लिमिटेड प्रधान कार्यालय समेत भएको २०५२ सालको रिट २९९२ को उत्प्रेषण मुद्दामा ०५४।९।९मा यस अदालतबाट भएको फैसलामा “बैंकद्वारा आफ्नै कारणले निवेदकलाई सेवामै बहाल राखेकोले सो अवधिसम्मको कानून बमोजिम पाउनु पर्ने तलव भत्ता दिनु दिलाउनु भनी परमादेश जारी भैरहेको देखिँदा निवेदक कहिले सेवाबाट निवृत्त भएको हो भन्ने कुरामा विवाद रहेको अवस्था देखिएन । कुनै कर्मचारीको तलव बृद्धि भएपछि तलवको अनुपातमा मासिक तलवको अंकबाट हिसाव हुने निवृत्तिभरण, ग्रेड, संचित बिदाको रकम समेतमा स्वाभाविक रुपमा बृद्धि हुन्छ । निवृत्तिभरण, ग्रेड लगायतका सुविधाहरु तलवमा आधारित वा तलवबाट सृजना हुने प्रकृतिका विषय हुन । बढ्दतलव समेत पाउने भएपछि तलव बृद्धि संगै अनुषागिक रुपमा रहने निवृत्तिभरण, ग्रेड संचित बिदाको रकम पनि स्वतः बृद्धि हुने देखिँदा नियमानुसार पाउने सुविधा हिसाव गरी सो सुविधाहरु निवेदकलाई दिनु भनी नेपाल बैंक लिमिटेड प्रधान कार्यालय समेतका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने” गरी फैसला भएको छ ।

प्रस्तुत विवादको प्रकृति पनि सोही मुद्दाकै प्रकृतिसंग समान भएको र यस मुद्दाका वादी गृहलक्ष्मी महाजुलाई बैंकले अवकाश पश्चात पनि २०४९।१।२४ सम्म बैंकमा काममा लगाएको देखिएको हुँदा पछि भएको तलव बृद्धि कै आधारमा निवृत्तिभरण, ग्रेड तथा संचित बिदाको रकम समेत प्राप्त गर्ने गरी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०५४।९।२९ मा भएको रि.नं. २९२९ मा उल्लेख भएको आधार कारण संग यो इजलास असहमत हुन पर्ने अवस्थाको अभावमा यी वादीले पनि पछि भएको तलव बृद्धिको आधारमा निवृत्तिभरण, ग्रेड र संचित बिदाको रकम समेत पाउने नै देखियो ।

अतः माथि उल्लेख गरिएका आधार कारणबाट सेवा निवृत्त भएपछि बैंकमा काम गरेको अवधिको अन्य बहालवाला कर्मचारी सरह बढ्द तलव मात्र पाउने तर निवृत्तिभरण, ग्रेड र संचित बिदाको रकम तथा अन्य सुविधा नपाउने गरी भएको शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी हुने ।

४. संयुक्त इजलास

सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री

केदारप्रसाद गिरी

माननीय न्यायाधीश श्री अनुपराज शर्मा

सम्बत् २०५८ सालको फौ.पु.न.२४३१

फैसला मिति: २०६५।५।३०।

मुद्दा :- जालसाज ।

पुनरावेदक/वादी: कसमकुमार सिपाही
विरुद्ध
बिपक्षी/प्रतिवादी: सुमन श्रेष्ठ समेत

प्रस्तुत विवादमा २ पटक लिखत परिक्षण भएको छ । पहिलो पटक यस अदालतको ०५८।११।९ को आदेश बमोजिम लिखत जाँच भै प्राप्त भएको सर्वोच्च अदालतका विशेषज्ञको रायको १३ नं. वुंदाले शीर पुछारमा लागेको कारणीको ल्याप्चे छापहरुमा परेको व्यहोराको अक्षरहरुको मसीले छापको रेखालाई ढाकेको अवस्था अनुसार लिफा कागजमा लागिरहेको छाप माथिवाट तमसुक व्यहोरा लेखिएको देखिन्छ ” भनी स्पष्ट रुपमा उल्लेख भएको छ । सो रायलाई विशेषज्ञले अदालतमा आई वकपत्र गर्दा समर्थन समेत गरेका छन् । त्यस्तै यसै अदालतको ०६२।२।५ को आदेश र प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फका कानून व्यवसायीको माग बमोजिम राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला मार्फत भएको परिक्षण प्रतिवेदनले पनि लिखत लिफामा तयार भएको भनी पुष्टि गरेको र सो कुरालाई परिक्षण गर्ने विशेषज्ञले २०६५।१२।१५ यस अदालतमा उपस्थित भै गरेको वकपत्रको स.ज. १ मा लिखत लिफामा भएको कुरा स्पष्ट रुपमा खुलाएको र लिखतमा लागेको सहिछापको अवस्था लिखतमा लेखिएका अक्षरहरुको

वनोट तथा लिखतमा लेखिएका हरफहरुको भिन्नता समेतका आधारमा वादी सुमन श्रेष्ठ समेत र प्रतिवादी कसम कुमार सिपाही भै ०५२।१।१० मा खडा भएको लिखत लिफामा खडा भएको भनी उल्लेख गरेका छन् । लिखत जाच गर्न दुवै पक्षमन्जुर भै निवेदन दिएको अवस्था छ । प्रमाण ऐन २०३१ को दफा २३ बमोजिम आफूले दिएको रायलाई समर्थन हुने गरी उक्त लिखत लिफामा खडा भएको लेनदेनको कागज हो भनी विशेषज्ञले अदालतमा गरेको वकपत्रलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने नै देखियो । दुवै जना बिषेशज्ञहरुले दिएको रायवाट प्रस्तुत लिखत जालसाज पूर्वक खडा भएको भन्ने कुरा प्रमाणित हुन आयो ।

लिफामा खडा भएको लिखत भए कित्ते कागजको १ नं. बमोजिम फिराद गर्नुपर्ने थियो, सो बमोजिम वादीको फिराद परेको छैन भन्ने प्रतिवादी तर्फका विद्वान कानून व्यवसायीले उठाउनु भएको प्रश्नको सम्बन्धमा प्रस्तुत लिखत लिफामा खडा भएको हो भन्ने कुरा विशेषज्ञको परीक्षण समेतवाट प्रमाणित भैरहेको अवस्था छ । एउटा प्रयोजनका लागि लिएको कागजमा व्यहोरा फरक पारी कागज तयार गरेको कुरा मुलुकी ऐन कित्ते कागजको ३ नं.कै परिभाषा अन्तर्गत मान्नु पर्ने हुन्छ । अतएव प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा कित्ते कागजको १ नं. आकर्षित हुन्छ भन्ने विद्वान कानून व्यवसायीको बहस संग सहमत हुन सकिएन । प्रस्तुत मुद्दामा अर्कै प्रयोजनका लागि यस

मुद्दाका प्रतिवादी समेतले कसमकुमार सिपाहीवाट लिफा लगेको भन्ने तथ्य स्थापित भएको छ । लिफामा लिखत खडा गरेको अवस्थामा लिखतको मिति त्यस्तो लिफा खडा गर्ने ब्यक्तिले जहिले सुकै पनि राख्न सक्ने र अर्कै प्रयोजनका लागि लगेको लिफामा आफूखुसी मिति हाली तमसुक बनाएको अवस्थामा नकरा व्यवहार हुदा यहि मिति नै हो भनी सद्दे मिति यकिन गर्न नसकिने हुदा मिति सद्दे भएको लिखत जस्तै सोहि मिति वाटै काम भएको यकिन मान्न यस मुद्दामा स्थापित हुन नसक्ने भई अधिल्लो पनि हुन सक्ने नै हुन्छ । लिफामा लिखत तयार गरेको कुरा यी वादी उपर जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा सुमन श्रेष्ठ समेतले ०५४।१२।३१ मा उजुर गरे पछि जानाकारी भएको र आफूले दिएको लिफा गलत रुपमा प्रयोग गरी लेनदेनको लिखत बनाइ सोही लेनदेनका विषयमा छलफलका लागि बोलाए पछि मात्र लिखत बनाएको थाहा भएको भनी उल्लेख गरेका छन् । सो तथ्यलाई प्रतिवादीले अन्यथा भन्न सकेका छैनन् । लेनदेनका विषयमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उपस्थित गराउनु बाटै प्रतिवादीको नियत गलत रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसरी लेनदेनका विषयमा छलफल गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बोलाएको मितिलाई थाहा पाएको मिति कायम गरी जालसाजी मुद्दा ०५५।१।३१ मा दायर गरेको स्थिति भएवाट प्रस्तुत विवादित

लिखत जालसाज पूर्वक खडा भएको हो भन्ने वादीको भनाइ मनासिव देखिन आयो ।

प्रस्तुत मुद्दामा को कुन व्यक्तिमिली जालसाजी पूर्वक लिखत खडा गरेका हुन र कितें कागजको १० नं बमोजिम को कसलाई के कति सजाय गर्ने भन्ने सम्बन्धमा विवादित लिखत खडा गर्न प्रतिवादीमध्यका ज्ञानेन्द्र सिपाहीको कुनै संलग्नता देखिदैन । करकापसगं प्रहरीमा लगी रु ३०,०००। को भरपाइ गराएको सम्बन्धमा सोही बखतमा अदालतमा मुद्दा दायर भएको र लिफामा लेनदेनको लिखत खडा गर्न र सो वाट सृजित परिणामवाट यी प्रतिवादीलाई फाइदा हुनेसमेत नदेखिएकोले सो लिखत खडा गर्न प्रतिवादी मध्यका ज्ञानेन्द्र सिपाहीको कुनै भूमिका नदेखिएको हुदा जालसाजीतर्फ निजलाई सजाय गर्न परेन ।

अतः माथि विवेचना गरिए बमोजिमको आधार प्रमाणबाट विवादित लिखत लिफामा तयार भएको कुरा प्रमाणित हुन आएको र पक्ष विपक्षका बीच लेनदेन भएको कुरा स्थापित हुन नआएवाट शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत पाटनवाट वादी दावी बमोजिम जालसाज नठहर्ने गरी भएको फैसला उल्टी भै वादी सुमन श्रेष्ठ प्रतिवादी कसम कुमार सिपाही बीच भएको मिति ०५१।१०।१० उल्लेख भएको लेनदेनको लिखतप्रतिवादी मध्यका सुमन श्रेष्ठ हरी श्रेष्ठ मणिकुमार खडानन्द र कृष्णकुमार समेत मिली जालसाजपूर्वक खडा भएको ठहर्ने ।

५. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
सम्बत् २०६३ सालको फौ.पु.नं.---३८२
फैसला मिति: २०६५।१।२९।१

मुद्दा :- नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र रद्द
गरी नेपाली नागरिकताबाट हटाउने ।

पुनरावेदक वादी: पारशमणि पोखरेलको
जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध
प्रत्यर्थी प्रतिवादी: ढोराई मण्डल

प्रतिवादी ढोराई मण्डलले भुट्टा विवरण पेश गरी वंशजको नाताले नागरिकता लिएकोले कारवाही गरी पाउँ भनी उजुरी परी कारवाही अगाडि बढेको प्रस्तुत मुद्दामा तत्कालीन श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयबाट प्रतिवादीको नागरिकता प्रमाण पत्र रद्द गर्ने गरेको निर्णय बदर गरी जो जे बुझ्नुपर्छ बुझी पुनः कानून बमोजिम निर्णय गर्नु भनी सम्बन्धित पक्षलाई तारेख तोकी मिसिल सम्बन्धित निकायमा पठाउने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला उपर पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर गरी शुरु निर्णय सदर हुनुपर्दछ भन्ने जिकिर सहित वादी नेपाल सरकारको प्रस्तुत पुनरावेदन परेको देखिन्छ । तत्कालीन श्री ५ को सरकारले नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को

दफा १०(३क) बमोजिम प्रतिवादी ढोराई मण्डलको वंशजको नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउने निर्णय गरेको देखियो । प्रतिवादी ढोराई मण्डलका बाबु अवधि मण्डल धानूकको नाम भूमिसुधार कार्यालय सुनसरीको मोही लगतमा दर्ता भएको र निज बाबुको शेषपछि प्रतिवादी ढोराई मण्डलका नाममा मोही नामसारी भै आएको देखिन्छ । प्रतिवादी ढोराई मण्डलका नाममा रहेको उक्त मोहियानी हकको प्रमाण पत्र हालसम्म बदर भएको भन्ने देखिदैन । यस्तो एउटा सरकारी कार्यालयमा रित्त पूर्वक प्रतिवादीका बाबुको नाममा रहेको कागज एवं प्रतिवादीका नाउँको मोहियानी हकको प्रमाण पत्र समेतलाई विश्लेषण र विवेचना गरी प्रतिवादी बैगनवा मण्डलको नागरिकता प्रमाण पत्र रद्द गर्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ तर प्रस्तुत मुद्दामा तत्कालीन नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयबाट प्रतिवादी ढोराई मण्डलको वंशजको नाताले प्राप्त नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र रद्द गर्दा उल्लेखित भूमिसुधार कार्यालयमा रहेको प्रतिवादीको बाबुको लगत तथा प्रतिवादीको मोहियानीहकको प्रमाण समेतबाट प्रतिवादीको बाबु नेपाली नागरिक भएको र प्रत्यर्थी प्रतिवादीको जन्म नेपाल अधिराज्य भित्र नै भएको भन्ने कुरालाई पुष्टाई गरेको अवस्थामा त्यस तर्फ विवेचना नगरी भुट्टा विवरण पेश गरी वंशजको नागरिकता लिएको भनी नेपाली नागरिकता प्रमाण पत्र

रद्द गर्ने गरी भएको निर्णयलाई कानूनसंगत मान्न मिलेन । पुनरावेदक वादीले मुख्य रूपमा बुझ्नु पर्ने प्रमाण पुनरावेदन अदालत आफैले बुझी निर्णय गर्न सक्ने कानूनी प्रावधानको विपरीत पुनः निर्णयको निमित्त पठाउने गरेको मिलेको छैन भनी जिकिर लिएको पाइयो । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४(ग) मा भएको व्यवस्थाले पुनरावेदन सुन्ने अदालतलाई मुद्दामा इन्साफ गर्नुपर्ने प्रश्नहरूसँग सम्बद्ध प्रमाणहरू तल्लो अदालत, निकाय वा अधिकारीले बुझ्न छुटाएको रहेछ भने आफैले बुझ्ने वा मुद्दाको लगत कायमै राखी ती प्रमाणहरू बुझ्नको लागि मिसिल तल्लो अदालत, निकाय वा अधिकारी कहाँ पठाउन सक्ने र ऐन दफा १४(घ) मा तल्लो अदालत निकाय वा अधिकारीले मुद्दामा निर्णय गर्नुपर्ने प्रश्नहरू मध्ये केहीमा निर्णय गरी र केहीमा निर्णय नगरी फैसला गरेको रहेछ भने मनासिव माफिकको समय तोकी बाँकी प्रश्नहरूको समेत निर्णय गरी मुद्दा किनारा गर्नु भनी मिसिल तल्लो अदालत निकाय वा अधिकारी कहाँ पठाउन सक्ने अधिकारक्षेत्र प्रदान गरेको पाइन्छ । यो अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गर्दा पुनरावेदन सुन्ने अदालतले मुद्दाको गाम्भीर्यता, प्रमाण बुझ्ने र मूल्यांकन गर्ने सुविधा, मुद्दाको कारवाहीको क्रममा मुद्दाका पक्षहरूको सहज पहुँच समेतको विचार गरी शुरु निर्णय वदर गरी सबै प्रकृया पुरा गरी पुनः निर्णय गर्न पठाउने अथवा पुनरावेदन सुन्ने अदालतले

आफैले सो कार्य गरी पुनरावेदन अदालतबाट अधिकारको क्षेत्रको प्रयोग गर्ने कार्यलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने भएकोले त्यसतर्फको पुनरावेदन जिकिर मनासिव देखिदैन । तसर्थ सरकारी कार्यालयमा रहेका आधिकारिक लिखतहरूबाट पनि यी प्रतिवादीका बाबु अवधी मण्डल नेपाली नागरिक रहेको भन्ने कुराको पुष्टाई गरेको स्थितिमा यस तर्फ समेत विवेचना नगरी विदेशी नागरिकले भुट्टो विवरण पेश गरी वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र लिएको भन्ने समेतको आधारमा प्रत्यर्थी प्रतिवादी ढोराई मण्डलको नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउने ठहर्‍याई गरेको तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मिति २०५९।५।४ को निर्णय बदर गरी अब जो जे बुझ्नु पर्दछ बुझी पुनः कानून बमोजिम निर्णय गर्नु भनी सम्बन्धित पक्षलाई तारेख तोकी मिसिल सम्बन्धित निकायमा पठाई दिने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेकै देखिदा सदर हुने ।

६. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद
शाह

सम्बत २०६२ सालको दे.पु.नं. ७८८३

फैसला मिति: २०६५।४।१६।५

मुद्दा: लेनदेन ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: देवनारायण सिंह
विरुद्ध

प्रत्यर्थी वादी: महाविर अग्रवाल

वादीले रु.१,४२,०००/- को लिखत बमोजिमको साँवा व्याज भरीपाउँ भन्ने दावी गरेकोमा प्रतिवादीले रु.३०,०००/- मात्रै लिएको हो । लिखतको सहीछाप मेरै हो । रु.३०,०००/- लिएकोमा मलाई भुक्काएर जालसाज पूर्वक रु १,४२०००/- को लिखत खडा गरेको हो भनी अ.बं. ७८नं. बमोजिम बयान गरेको देखिन्छ । वादीले दावी गरेको लिखतको रकमको अंकलाई प्रतिवादीले जालसाजीबाट लेखिएको हो भनी लिखतको रु १,४२०००/- भन्दा कम अर्थात् प्रतिवादीले स्वीकार गरेको हदसम्मको रु.३०,०००/- सम्म भराई दिने गरी शुरु मोरङ्ग जिल्ला अदालतले फैसला गरेको देखियो । प्रस्तुत मुद्दामा वादीले देखाएको विगो रकम भन्दा कम अर्थात् प्रतिवादीले स्वीकार गरेको रु.३०,०००/-मात्रै भरी पाउने ठहर गर्नु पूर्व प्रतिवादीको जिकिर बमोजिम वादीले जालसाजी पूर्वक विगो रकम लेखी लिखत खडा गरेको हो, होइन भन्ने मूल प्रश्नमा नै सबैभन्दा पहिला न्याय निरोपण हुनुपर्ने देखिन्छ । तर शुरु मोरङ्ग जिल्ला अदालतले लिखत जालसाजी हो भन्ने तर्फको प्रतिवादी जीकिर सम्बन्धमा निष्कर्षमा नै नपुगी

वादीले दावी गरे भन्दा कम विगो रकम भराई दिने गरी फैसला गरेको देखियो ।

मुलुकी ऐन, अ.बं.१९२ नं. मा रहेको कानुनी व्यवस्था विपरीत अदालतले विवादित केही विषयमा न्यायिक निरोपण गर्ने र केही विषयमा केही पनि नबोली फैसला गर्न मिल्दैन । प्रस्तुत विवादमा लिखत जालसाज हो भन्ने प्रश्न उठी सकेपछि सो लिखत जालसाजी हो वा सद्धे के हो भन्ने मूल प्रश्नको निरोपण गरेपछि मात्र वादी दावी बमोजिम रकम भराई पाउने नपाउने तर्फ इन्साफ बोल्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ । तर शुरु मोरङ्ग जिल्ला अदालतले जालसाजीतर्फ केही नबोली रु ३०,०००/- भराई पाउने ठहर गरेको फैसलाबाट लिखत सद्धे वा जालसाज के रहेछ ? भन्ने विवादित विषय अनिर्णित अवस्थामा नै रहेको पाइयो । यसरी विवादित विषय मध्ये केहीलाई अनिर्णित अवस्थामा नै छोडी केही प्रश्नमा मात्रै निर्णय गर्दा अ.बं १९२ नं. को प्रत्यक्ष त्रुटी हुन जान्छ । यस्तो त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी विवादित सबै प्रश्नको एकै पटक न्यायिक निर्णय गर्ने गरी मिसिल सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पठाउन सक्ने गरी न्याय प्रशासन ऐन,२०४८ को दफा १४(घ) बमोजिम पुनरावेदन अदालतलाई अधिकार प्राप्त भएको समेत देखिन्छ ।

तसर्थ, लिखत जालसाजी हो भन्ने तर्फको प्रतिवादीको बयानको सम्बन्धमा केही नबोली गरेको शुरु मोरङ्ग जिल्ला

अदालतको फैसला मिलेको नदेखिदा बदर गरी पुनः निर्णय गर्नु भनी मिसिल शुरु मोरङ्ग जिल्ला अदालतमा फिर्ता पठाई दिने ठहर गरको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको देखिदा सदर हुने ।

७. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रप्रसाद कोइराला
२०५६ सालको रिट नं. ४०२६
आदेश मिति: २०६५।३।२३।२

मुद्दा- उत्प्रेषण ।

निवेदक: अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपाने
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्
सचिवालय सिंहदरवार समेत

सार्वजनिक सरोकारको विवादमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश छ भनि परेको निवेदनमा यस अदालत सन्तुष्ट भएमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत प्रदत्त असाधारण अधिकारको प्रयोगगरी आवश्यक वा उपयुक्त आदेश जारी गरी हक प्रचलन गराउछ । पहिलो अवस्था अर्थात निजी हक प्रचलनमा हक मा आघात पर्ने व्यक्ति आफै निवेदक हुनु पर्दछ भन्ने सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा

कानूनी प्रश्न सम्बन्धि विवादमा पीडित Masses को तर्फबाट जो सुकैले निवेदन गर्न सक्छ । सार्वजनिक सरोकारका विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपण मा परम्परागत Locus Standie लाई Widen गरिएको छ ।

धारा ८८(२) अन्तर्गत हेरिने सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको अवधारणालाई Public Interest Litigation मानिएको छ ।

कार्यपालिका निष्कृत भइ कार्यपालिकाले आफ्नो संवैधानिक र कानूनी कर्तव्य पालना नगरेको कारण नागरिकहरुको वा नागरिकहरुको समुहको वा कुनै वर्ग वा जातजातिको मानव अधिकार वा मौलिक हक वा कानूनी हक हनन भएमा ती हकहरु उपभोग गर्न नपाएका त्यस्ता समुह वा वर्ग वा जात जातीहरुको हक को रक्षा गर्न र स्थापीत गर्न र हक प्रचलन गराउन अदालत सकृय हुनुपर्दछ । यहि मान्यतामा अदालत सकृय भइ सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपण गरिन्छ । यसलाई Judicial Activism मानिन्छ । धारा ८८(२) मा प्रयोग भएको पूर्ण न्याय प्रदान गर्न जुनसुकै आदेश दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्थाले यस अदालतलाई Judicial Activism को पर्याप्त अधिकार प्रदान गरेको छ । कार्यपालिकाको निस्कृतताको कारणले गर्दा नागरिकहरुको कुनै समूह वा कुनै जात

जाति वा वर्गका मानिसहरुको मौलिक हक वा कानूनी हक वा मानव अधिकारवाट वञ्चित हुनुपरेको कारण त्यस्तो हक प्रचलत गराउन अदालत सकृय हुनु परेको र सकृय हुनेगरेको हो । कार्यपालिका आफ्नो संवैधानिक दायरा र कर्तव्य भित्र सकृय भएमा अदालत सकृय हुनु पर्दैन । Judicial Activism सम्बन्धि यहि मान्यता अन्तर्गत सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको यस अदालतले निरूपण गरी आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गर्ने गर्दछ ।

हामीकहाँ पनि यसको विकास नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ लागु भएपछि भएको हो । २०४७ को संविधान लागु हुनु भन्दा अगाडि नेपालको संविधान, २०१९ ले पनि तत्कालीन सर्वोच्च अदालतलाई Writ Jurisdiction अन्तर्गत असाधारण अधिकार दिएपनि निजी हक अधिकार हनन मा मात्र त्यो पनि अन्य उपचारको व्यवस्था नभएमा मात्र प्रयोग गर्न असाधारण अधिकार प्रदान गरेको थियो । सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएका संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न को निरूपण गर्ने व्यवस्था पनि थिएन र Locus Standie को Rule बढि कडा थियो ।

कस्ता कस्ता विषय तत्कालीन संविधानको धारा ८८(२) र वर्तमान संविधानको धारा १०७ (२) अन्तर्गत हेरिन्छ भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा:

- संविधान र प्रचलित कानूनले नागरिकहरुको समुह एवं विभिन्न वर्ग जात जाती समुह भाषाभाषी आदि नेपाली नागरिकको विभिन्न समूहलाई संविधानको भाग ३ ले प्रदान गरेको मौलिक हक उपभोग गर्नवाट राज्यको ढिलाई वा Inaction को कारण वञ्चित हुनुपरेको विषय,
- राज्यले क्रमशः लागु गर्ने निर्देशक सिद्धान्तलाई वेवास्ता गरेको कारण मौलिक हक उपभोग गर्नवाट वञ्चित हुनुपरेको अवस्थामा,
- राज्यको तर्फवाट वर्तमान संविधानको प्रस्तावना खासगरी प्रस्तावनाको चौथो प्रकरणको व्यवस्था र भावना विपरीत हुने कार्य भएको अवस्थामा, न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता एवं संविधानबमोजिम स्वतन्त्र भएर काम गर्नुपर्ने अन्य संवैधानिक निकायको स्वतन्त्रतामा हस्तछेप हुने कार्य,
- वातावरण प्रदुषण सम्बन्धि विषय,
- संविधानको धारा १३(३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश मा उल्लेख भएका विशेष व्यवस्थागरी संरक्षण र शसक्तिकरण गर्न सकिने जातजाती वा व्यक्ति वा वर्गको हक हित सम्बन्धी विषय,
- भाग ३ तथा भाग ४ मा उल्लेखित अन्य व्यक्ति वा समुह वा वर्ग को हक हित सम्बन्धी विषय,

- नेपालको प्राकृतिक श्रोत सम्पदा जस्तै सार्वजनिक जग्गा, नदिनाला, वनजङ्गल आदि Public Trust Doctrine अन्तर्गत पर्ने विषय,
- नेपालको सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धि ऐतिहासिक र पुरातात्विक विषयहरू वा कार्यपालिकाले आफ्नो संवैधानिक कर्तव्य पालना नगरेको कारणबाट नागरिकहरूको कुनै वर्ग वा समुह वा जातजाती पीडित हुन परेको विषय आदी हाम्रो सन्दर्भमा Public Interest Litigation को विषय हुन सक्छ ।

यस्तो विषयमा धारा ८८(२) अनुसार त्यस्तो Disadvantaged वर्गको तर्फबाट जोसुकैले निवेदन दिन सक्दछ । माथि उल्लेखित विषयमात्र अन्तिम होइन हाम्रो संविधानको व्यवस्थाबाट वेला वेलामा वेला अवस्था अनुसार अन्य विषयहरूपनि यस अन्तर्गत पर्न सक्छ । यसलाई अहिलेनै किटेर सिमित गर्न सकिदैन ।

तत्कालीन संविधानको धारा ८८(२) मा भएको सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि यस अदालतले असाधारण अधिकार अन्तर्गत हेरिने मुद्दा र अन्य वादी प्रतिवादी पक्ष विपक्ष भइ निजीहक प्रचलन सम्बन्धि अन्य परम्परागत मुद्दा फरक फरक हुन । धारा ८८(२) अन्तर्गत हेरिने सार्वजनिक सरोकारको र विवादको मुद्दा Adversary Litigation

मानिदैन । कार्यपालिकाले आफ्नो गल्ती भुल वा ध्यान नपुगेको कारण आफ्नै नागरिकहरूको समुह वा कुनै जात जाति वा वर्गहरूले देशको मुल कानूनले दिएको हक अधिकार उपभोग गर्नबाट वञ्चित हुन पुगेकोमा धारा ८८(२) को व्यवस्थाले त्यसलाई सच्चिने मौका प्रदान भएको मान्न र ठान्नु पर्दछ । धारा ८८(२) अन्तर्गत जारी हुने आदेशले त्यस्ता वर्ग वा जात जाती वा नागरिकहरूलाई संविधानले दिएको मौलिक हक उपभोग गर्न पाइ अर्थिक वा सामाजिक न्याय प्राप्त गर्न अवसर प्राप्त भएको भन्ने कार्यपालिकाले मान्नुपर्दछ । तर हामिको हा दुर्भाग्य के छ भने संविधानसंग प्रत्यक्ष बाभिएको कानूनलाई अमान्य गरिपाउँ भनी परेको निवेदनमा पनि सरकारको तर्फबाट रिट खारेज गरिपाउँ भनि लिखित जवाफ दिइन्छ । सरकारको Mindset अबै परिवर्तन भएको देखिदैन । देशको महान्यायाधिवक्ताले यस्तो काममा सरकारलाई Sensitize गर्नेपर्छ । तत्कालीन संविधानको धारा ८८(२) अन्तर्गत यस अदालतबाट विभिन्न निवेदनमा आदेश जारी गरी शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित, अनभिज्ञ शोषित र परम्पराबाट पीडित, रुढिवादी प्रथाबाट पीडित, गरिवि आर्थिक विपन्नता सामाजिक कुप्रथाबाट पीडित साथै भेदभावबाट पीडित वर्गको हक प्रचलन गराउन त्यस्ता वर्गका तर्फबाट पर्न आएको जोसुकैको निवेदनको आधारमा यस अदालतबाट विभिन्न आदेशहरू जारी गरी त्यस्ता विपन्न अशिक्षित

र पीडित जातजाति वा वर्गहरुको हक प्रचलन गराइएको छ ।

धारा ८८(२) को सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संविधानिक वा कानूनी प्रश्न निरूपण गर्न जुनसुकै आदेश जारी गर्न सक्ने यस अदालतको असाधारण अधिकार कुनै एक व्यक्तिको विशुद्ध निजीहक हननमा लागु हुदैन । संविधानको धारा ८८(२) मा भएको “सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संविधानिक वा कानूनी प्रश्न निरूपणका लागि” भन्ने व्यवस्था महत्वपूर्ण रहेको छ । यो व्यवस्था आकर्षित हुन दुई कुराको आवश्यकता पर्दछ । पहिलो अवस्था विवाद हुनपर्ने र त्यस्तो विवाद सार्वजनिक सरोकारको विवाद हुनुपर्ने र दोस्रो त्यस्तो सार्वजनिक सरोकारको विवादमा संविधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको हुनुपर्दछ । अदालत विवाद निरोपण गर्ने ठाउँ हो तर यस धारा अन्तर्गत अदालतले संविधान वा कानूनी प्रश्न समावेश नभएको अन्य विवादको निरूपण गर्दैन । त्यसैले अदालतले संविधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको विवादमात्र धारा ८८(२) अन्तर्गत निरूपण गर्दछ भन्ने अवधारणा हो । धारा ८८(२) को सार्वजनिक सरोकारको विवाद Public Law litigation अन्तर्गत पर्दछ । Public Law litigation को अवधारणा भरखरैमात्र विकास भै विश्वका धेरै देशहरुमा अवलम्बन गरिएको अवधारणा हो ।

धारा ८८(२) को Public Interest Litigation को व्यवस्था व्यक्तिगत हक

प्रचलनका लागि नभई सार्वजनिक सरोकारको विवादमा सार्वजनिक जनताको समुहको हकमा समावेश सार्वजनिक संविधानिक वा कानूनी प्रश्नको व्याख्या गरी हक प्रचलन को लागी सरकार वा सरकारले गर्ने काम गर्ने Public Authority र Public Institutions का विरुद्ध उपयुक्त आदेश जारी हुने व्यवस्था भन्ने बुझिन्छ । यसबाट पनि धारा ८८(२) को यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र Public Law अन्तर्गत सार्वजनिक सरोकारको सार्वजनिक जोसुकैलाई सरोकार पर्ने विवाद जस्मा संविधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश छ र त्यस्तो विवादमा समावेश भएको संविधानिक वा कानूनी प्रश्नको यस अदालतको व्याख्याद्वारा समाधान नगरे विवाद समाधान नहुने अवस्थामा मात्र आकर्षित हुने धारा हो । तसर्थ सार्वजनिक सरोकारको विवाद नभएको वा Public Law अन्तर्गत नपर्ने विषय वा कुनै विवाद नै भएपनि विवादमा संविधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश नभएको विषय वाहेक संविधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश सार्वजनिक सरोकारको विवादमा धारा ८८(२) आकर्षित हुने भन्नेमा विवाद भएन ।

विपक्षी नेपाल वायुसेवा निगमलाई जहाज भाडामा नलिनु Lease Purchase मा लिनु भन्ने आदेश जारी गरिपाउँ र जाचबुझ आयोगको प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्नु भन्ने आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने माग रहेको देखिन्छ । विपक्षी निगम एक स्वशासित संगठित संस्था हो । निगम

सञ्चालन गर्न संचालक समितिको गठन भएको देखिन्छ । निगमको काम सञ्चालन गर्न ऐनले निगमलाई व्यापक अधिकार दिएको देखिन्छ । निगमले ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियम लगायत अन्य नियम समेत वनि लागु भएको देखिन्छ । कानूनले दिएको अधिकार अन्तर्गत हवाई सेवा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा हवाई सेवा काहा कसरी सञ्चालन गर्ने निगमले कति कर्मचारी राख्ने, निगमको कार्यसञ्चालनमा के कसरी जाहाज काहावाट कतिवटा कसरी खरिद गर्ने वा भाडामा लिने भन्ने कुरा निगमको संचालक समितिले आफ्नो आर्थिक श्रोत, क्षमता, प्राविधिक क्षमता, आवश्यकता र वजारलाई ध्यानमा राखि व्यापारिक उद्देश्यले नीतिगत निर्णय गर्ने विषय हो ।

हवाई सेवा सञ्चालन गर्न निगमले हवाई जहाज खरिद गर्ने वा भाडामा लिने भन्ने विषय सार्वजनिक सरोकारको विषय वन्न सक्दैन । यी विषय निगमको संचालक समितिले निर्णय गर्ने नितिगत विषय हुन । यदि निवेदकको माग अनुसार यस विषयलाई सार्वजनिक सरोकारको विवाद भन्ने र त्यसमा संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको छ भन्ने हो भने भोली निगमले भाडामा लिने गाडि, निगमले कार्य सञ्चालनको लागी घर भाडामा लिने कार्य काम चलाउन कर्मचारी करारमा लिने कार्यआदी पनि सार्वजनिक सरोकारको विवादको विषय मान्नुपर्ने हुन्छ । धारा

८८(२) को उद्देश्य, मनसाय र व्यवस्था यस्तो होइन । यो कुरा बुझ्न आवश्यक छ ।

निगम सरकारको स्वामित्वमा सञ्चालन भएको संगठित संस्था भएको कारण जहाज खरिद गर्न वा भाडामा लिने सम्बन्धमा वा लिदा अख्तियारको दुरुपयोग वा भ्रष्टाचार भएको भए त्यसको लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगवाट भ्रष्टाचारको अपराधमा अनुसन्धान हुन सक्ने र अनियमित मात्र भएको भए निगमकै लेखापरिक्षणवाट पत्ता लाग्ने र सच्चिन सक्ने कुरा हो । निवेदकले त्यहि उजुर गर्न सक्नेहुदा निगमको जहाज खरिद गर्ने वा भाडामा लिइ काम चलाउने भन्ने विसुद्ध व्यापारिक र नीतिगत विषयमा यस अदालतले धारा ८८(२) अन्तर्गत कुनै आदेश गर्न सक्दैन । सो विषय नै सार्वजनिक सरोकारको विषय भित्र पर्ने देखिदैन । अत निवेदकले निवेदनमा उठाएको विषय नै सार्वजनिक सरोकारको विवादको विषयको नभएको हुदा निवेदकको प्रस्तुत विषयमा निवेदन गर्ने हकद्वैता नै हुदैन ।

नेपाल वायुसेवा निगम तत्कालीन नेपाल वायुसेवा ऐन २०१९ अन्तर्गत गठित भएको मा विवाद भएन । उक्त ऐनको दफा ३ को २ मा निगम अवच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक संगठित र स्वाशासित संस्था हुने छ, यस संस्थाले यस ऐनको अधिनमा रहि चल अचल सम्पति प्राप्त गर्न, भोग गर्न राख्न र नामासरी गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था भएवाट नेपाल वायुसेवा निगम एक स्वायत्त संस्था भएकोमा समेत

विवाद देखिदैन । निगमलाई यस ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूको अधिनमा रहि नेपाल अधिराज्य भर वा बाहिर सर्वत्र सुरक्षित कुशल, सुव्यवस्थित किफायत र उचित रूपमा सम्बन्धित हवाई सेवाको व्यवस्था गर्नु निगमको कर्तव्य हुने व्यवस्था ऐनको दफा १३(१) ले गरेको पाइन्छ साथै सोही दफाले हवाई यातायात सेवालार्इ अधिक से अधिक फाइदा हुने गरी विकास गर्दै लैजाने र सकभर सुपथ भाडामा सो सेवा सुलभ हुने गर्न निगमले आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था भएवाट निगम एक व्यापारिक संस्था रहेको पनि देखियो ।

निगमलाई चल अचल सम्पति प्राप्त गर्ने, भोग गर्ने, राख्ने, बेचबिखन गर्ने नामसारी गर्ने र अरु कुनै हवाई यातायात सम्बन्धी काम गर्ने अधिकार नेपाल वायुसेवा ऐन २०१९ को दफा १३(२) घ मा व्यवस्था भएको अवस्थामा निगमले आफूले प्रयोगमा ल्याउन नसक्ने विमान विक्री गर्न तथा आवश्यक परेमा विमान भाडामा लिन सक्ने नै देखियो । जाँहासम्म निवेदकको विमान भाडामा नलिनु विमान आवश्यक भए Lease Purchase मा खरीद गर्नु भनी आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन मागको सन्दर्भमा विचारगर्दा मिसिल संलग्न निवेदन तथा लिखित जवाफवाट निवेदक ले निवेदनमा विवाद उठाइएका CSWA को B757 को विमान २०५५ सालमै भाडामा लिएको र उक्त समय सो विमान बढिमा ६

महिनाको लागि भाडामा लिएको भन्ने देखिन्छ । विमान भाडामा लिने निर्णय नेपाल वायुसेवा निगमको सन्चालन समितिवाटै भएको मिसिल संलग्न पेश भएको निर्णयको प्रतिलिपीवाट देखिन्छ । विमान भाडामा लिइ सकेको र उक्त विमान भाडामा लिदा बढिमा ६ महीनाको लागि भाडामा लिने निर्णय भै विमान भाडामा लिएको उक्त अवधि समेत समाप्त भइ विमान समेत फिर्ता भइसकेको देखिएको अवस्थामा विमान भाडामा नलिनु Lease Purchase खरीद गर्नु भनी आदेश गर्नु को कुनै सान्दभिकता रहने देखिदैन ।

जाँचवुझ समिति गठन, सो समितिवाट दिएको रिपोर्ट कमश कार्यान्वयन गर्ने वा नगर्ने विसुद्ध कार्यपालकीय अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने विषयवस्तु भएकोमा दुइमत हुदैन । जाँचवुझ आयोगले उठाईका विषयहरूमा थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने भए थप अनुसन्धान गरी कसूरको आधारमा छुट्टै कारवाही चलाउनुपर्ने वा नचलाउने सम्बन्धमा निर्णय गर्ने अधिकार सम्बन्धित निकायमा नै रहने हुन्छ । निवेदकले निवेदनमा नेपाल वायुसेवा निगमका कर्मचारी हरुले अनियमितता गरे कमिसन लिने दिने गरे भन्ने प्रश्न उठाएको सम्बन्धमा विचार गर्दा सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्ने तथा दोषी देखिएमा विभागीय कारवाही वा मुद्दा चलाउने छुट्टै सवैधानिक निकायको व्यवस्था समेत संविधानतः भएको अवस्थामा जाँचवुझ

आयोगको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल वायुसेवा निगमका प्रबन्धक वा अन्य कुनै कर्मचारीलाई कारवाही गर वा यस्तो कारवाही गर भनी अदालतबाट आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिदैन ।

नेपाल वायुसेवा निगम सम्बन्धित जाचवुझ आयोगको गठन नेपाल सरकारले गरेको र नेपाल वायु सेवा निगममा रहेका के कस्तो कमजोरीका कारण निगमको उन्नति प्रगतिमा बाधा पुगेको हो सो को के कसरी सुधारको काम गर्न सकिन्छ सो को बारेमा जाँचवुझ गरी आयोगले प्रतिवेदन तयार गरी नेपाल सरकारलाई प्रतिवेदन बुझाएको देखिन्छ । नेपाल वायुसेवा निगम सम्बन्धी जाचवुझ आयोग, २०५२ ले नेपाल वायुसेवा निगमका कमि कमजोरी तथा त्यसका सुधारको बारेमा दिएको प्रतिवेदनमा उठाइएका कुराहरु के कुन आधारमा लागु गर्ने वा प्रतिवेदनमा औल्याइएका कमि कमजोरी के कस्तो नीति नियम बनाइ वा व्यवस्थापकीय सुधार गरी लागु गर्ने विषयवस्तु नीतिगत विषय भित्र पर्ने र नेपाल सरकारले वायुसेवा निगमलाई कुनै निर्देशन सम्म नदिएको अवस्थामा शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्त समेतबाट अदालतले हस्तक्षेप गर्न मिल्ने नहुदां अदालतबाट उक्त प्रतिवेदन यो यसरी लागु गर्नु वा प्रतिवेदन आधारमा सञ्चालक महाप्रबन्धकलाई कारवाही गर्नु भनी आदेश जारी गर्न मिल्ने पनि देखिएन ।

निवेदकले निवेदनमा उठाएको नेपाल वायुसेवा निगमको विमानलाई भन्दा भाडामा लिएको विमानलाई बढि उडान घण्टा नदिनु भन्ने आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन मागको सम्बन्धमा विचारगर्दा निगमको आफुसंग रहेको विमानलाई भन्दा भाडामा लिएको विमानलाई बढि उडान घण्टा नदिइएको भन्ने नेपाल वायुसेवा निगमको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । भाडामा लिएको विमान सम्भौतामा उल्लेख भए बमोजिम भाडामा सञ्चालन गर्ने अवधि भुक्तान गरि फिर्ता समेत भैसकेको अवस्थामा निवेदकको माग बमोजिम भाडामा लिएको विमानलाई निगमको आफ्नो विमान बढि उडान घण्टा नदिनु भनि आदेश दिनुको कुनै औचित्य नरहने हुदा त्यसतर्फ विचार गरिरहनु पर्ने अवस्था देखिदैन

निवेदकले आफ्नो निवेदनमा विमान भाडामा लिएको कारण नेपाली पाइलटहरु काम गरी अनुभव हासिल गर्ने अवस्थाबाट वन्चित भएको भनि प्रश्न उठाएतर्फ विचार गर्दा यस्मा निवेदकसंग सार्थक सरोकार रहेको देखिदैन । एकतर्फ निवेदक नेपाल वायुसेवा निगमको पाइलट तथा अन्य कुनै विमान उडान सम्बन्धी कार्यमा संलग्न रहेको नेपाल वायुसेवा निगमको कर्मचारी भएको देखिदैन । अर्कोतर्फ नेपाल वायुसेवा निगमका पाइलटहरुको तर्फबाट यी निवेदकले प्रतिनिधित्व गर्नुपर्ने अवस्था पनि प्रमाणीत हुन सकेको अवस्था छैन ।

सार्वजनिक सरोकारको विवाद प्रतिकूल अवस्थामा रहेका पिछडिएका तथा अशिक्षित समुदाय जसले आफ्नो हक को सुरक्षा तथा सरक्षण गर्न नसकेको अवस्थामा मात्र त्यस्तो व्यक्ति वा समुदायको तर्फबाट अन्य कुनै नागरिकले त्यस्ता व्यक्ति वा समुदायको हक हितको संरक्षणको लागी यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तरगत निवेदन दिन सक्ने अवस्था रहन्छ तर नेपाल वायुसेवा निगमका पाइलटहरु आफ्नो समुदायगत तथा व्यक्तिगत रुपमा आफ्नो हक हितको सुरक्षा गर्न नसक्ने असक्षम वर्ग भित्रको नपर्ने र नेपाल वायु सेवा निगमका पाइलटहरु स्वयमले नै नेपाल वायुसेवा निगमले विमान भाडामा लिएको कारणबाट आफ्नो हक हितमा आघात पुग्ने गएको भनि पाइलटहरु स्वयमको निवेदन भएकोनै भएपनि त्यस्तो निवेदन धारा ८८(२) अन्तर्गतको सार्वजनिक सरोकारको विवाद मा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको विवाद मान्न मिल्ने नमिल्ने विवादीत विषय हो भने प्रस्तुत निवेदन त उनाउ व्यक्तिको तर्फबाट परेको हुदा त्यसतर्फ विचार गरिरहनु परेन ।

नेपाल वायुसेवा निगम ऐन, २०१९ को दफा ३(२) ले नेपाल वायुसेवा निगम अवछिन्न उत्तराधिकारवाला एक संगठित र स्वाशासित संस्था हुने छ । यो संस्थानको कामको निमित्त आफ्नो छुट्टै छाप हुनेछ । सो संस्थाले यस ऐनको अधिनमा रहि चल अचल सम्पति प्राप्त गर्न, भोग गर्न राख्न

बेचबिखन गर्न सक्नेछ । यो संस्थाले आफ्नो नामवाट नालीस उजुर गर्न र यस उपर पनि सोही नामवाट नालीस उजुर लाग्ने सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेकोछ । विमान भाडामा लिएर सञ्चालन गर्ने वा Lease Purchase वाट सञ्चालन गर्ने निगमको आन्तरिक तथा नीतिगत विषय भएको र नेपाल वायुसेवा निगम सम्बन्धी जाँचबुझ आयोग २०५२ नेपाल सरकारले जाचबुझ आयोग ऐन, २०२६ अन्तर्गत गठन गरेको र सो जाँचबुझ आयोगले आफ्नो प्रतिवेदन नेपाल सरकारलाई बुझाएकोमा सो प्रतिवेदनमा औल्याइएका कुराहरु लागु गर्नु वा नगर्नु, र के कसरी लागु गर्ने भन्ने कुरा सरकारको विसुद्ध नीतिगत विषय हुँदा माथि उल्लेख भए बमोजिम यस्ता नीतिगत विषयमा यसमा अदालतले प्रवेश गरी आदेश जारी गर्न मिल्दैन । एकातर्फ सो विषय सार्वजनिक सरोकारको विवाद पनि हुन नसक्ने, त्यसमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न पनि समावेश नभएको र अर्को तर्फ निवेदकले निवेदनमा उठाइएको कुराहरुमा निवेदकको सार्थक सम्बन्ध रहेको पनि देखिदैन । निवेदकले निवेदनमा उठाइएको कुराहरु यो यस कारण सार्वजनिक सरोकारको संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको विवादको विषयवस्तु हो भनि स्थापित गर्न सकेको देखिएन

नेपाल वायुसेवा निगम व्यापारिक उद्देश्यले सञ्चालन हुने संस्था भएकोले जाहाज खरिद गर्ने वा भाडामा लिने भन्ने विषय संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश

भएको सार्वजनिक सरोकारको विवादको विषय हुन नसक्ने भइ निगमको नीतिगत विषय भएकोले यस्तो नीतिगत विषयमा अदालतले धारा ८८(२) अन्तर्गत हस्तछेप गर्न नसक्नुका साथै निगमले विमान ६ महीनाको लागि २०५५ सालमा नै भाडामा लिई सम्भौताको अवधि भुक्तान भै विमान फिर्ता समेत भइ प्रस्तुत रिट निवेदको विषय निस्प्रयोजन समेत भइसकेको अवस्थामा माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न नमिल्ने ।

८. संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के.सी
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
सम्बत २०६४सालको स.फौ.पु नं.०६४-
CR-००७३, ०२०१
फैसला मिति: २०६५।३।२५।४

मुद्दा:- कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक वादी: पार्वती हजामको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: जयलाल राउत समेत

पुनरावेदक प्रतिवादी: रामअशिष राउत अहिर
विरुद्ध

प्रत्यर्थी वादी: पार्वतीदेवी हजामको जाहेरीले
नेपाल सरकार

प्रतिवादीहरु विसुनदेव राउत, जयलाल राउत तथा वावुलाल राउतको हकमा विचार गर्दा मृतक तुलसी ठाकुरको छोरा राजेन्द्र ठाकुर र गगनदेव राउत बीच खेतको आलीका विषयमा भगडा हुँदा आफूहरु समेतले कुटपीट गरी मृतक तुलसी ठाकुर भुइमा लडेपछि गगनदेवले घाँटी थिचेको कारण मृतक तुलसी ठाकुरको घटनास्थलमानै मृत्यु भएको हो भनि प्रतिवादी जयलाल राउत तथा विसुनदेव राउतले अनुसन्धानको क्रममा वयान गरेको छन् भने अदालत समक्ष वयान गर्दा प्रहरीमा भएको वयान डर धाक देखाइ जवरजस्ती सहीछाप गराएका हुन् । व्यहोरा आफ्नो होइन म समेतले तुलसी ठाकुरलाई मारेको होइन भनि कसूरमा पूर्ण इन्कार रहि वयान गरेका छन् । मृतकका छोरा राजेन्द्र ठाकुरले अदालतमा वकपत्र गर्दा अनुसन्धानमा भएको कागजको व्यहोरा मैले लेखाएको होइन । वावु तुलसी ठाकुरको मृत्यु के कसरी भएको हो मलाई थाहा छैन । आफ्नो घां केश फारम बमोजिमको चोट वुवालाई वोकी ल्याउदाको अवस्थामा लडदा लागेको चोट हो भनि वारदात भएकोमा समेत इन्कार गरी वकपत्र गरिदिएको अवस्था छ । यसै गरी जाहेरवाली पार्वतीदेवीले अदालतमा वकपत्र गर्दा जाहेरी दरखास्तमा के के लेखाई सहिछाप गराए थाहा छैन । व्यहोरा पढी सुनाएनन् सहीछाप मात्र गरेको हो । मृतक तुलसी ठाकुरको मृत्यु कसरी भएको हो आफू घरमा भएकोले थाहा छैन । हल्ला सुनेपछि मै मृतक पतिलाई वोकी ल्याएका

हौ । भै भगडा कुटपिट भएको मलाई थाहा छैन । वारदातको दिन भै भगडा भएको छैन भनि वकपत्र गरि दिएकी छन । मौकामा कागज गर्ने पशुराम ठाकुरले समेत प्रहरीमा भएको कागजको व्यहोरा आफूले लेखाएको होइन, प्रहरीले सही गर भनेकोले सहीसम्म गरेको हुँ । मृतक तुलसी ठाकुरको मृत्यु कसरी भयो आफूलाई थाहा छैन । प्रतिवादी र मृतक बीच भै भगडा वादविवाद भएको छैन भनि अदालतमा वकपत्र गरेका देखिन्छ । अर्का प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरले अदालतमा वयानगर्दा समेत यी प्रतिवादीहरु उपर पोल उजुर गरेको देखिदैन । मृतकको शरीरमा अन्य घाउ चोट भएको भन्ने मिसिल संलग्न सब परिक्षण प्रतिवेदनबाट देखिदैन । एक वा सो भन्दा बढि व्यक्तिको कुटपीटबाट मृतकको ज्यान मर्न गएको अवस्था मृतकको सरीरको अन्य भाग अङ्गमा चोट पटक तथा निलडाम समेत देखिनु पर्नेमा सो नदेखिएको अवस्थामा वारदात मा यी प्रतिवादीहरु सबैको संलग्नता थियो भन्न सकिने अवस्था नहुदा यी प्रतिवादीलाई समेत अभियोग दावी बमोजिम सजाय हुनु पर्दछ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने देखिएन ।

अर्का प्रतिवादी राम अशिष राउत अहिरको हकमा विचार गर्दा यी प्रतिवादी उपर पनि मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिमको सजायको माग दावी गरी अभियोगपत्र दायर भएकोमा शुरु जिल्ला अदालतले यी प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरलाई ज्यान सम्बन्धी

महलको १३(३) बमोजिम सर्वस्व जन्मकैद हुने ठहर गरी फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालत हेतौडाले शुरु फैसला केही उल्टी गरी ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद हुने ठहराइ फैसला गरे उपर वादी पक्षबाट ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) बमोजिम सजाय गरीनु पर्दछ भनि र यी प्रतिवादीको तर्फबाट सफाइ हुनु पर्दछ भनि पुनरावेदन परेको देखिन्छ । यसमा मृतक तुलसी ठाकुरलाई राम अशिष राउत अहिर समेतले कुटपीट गरी मारेकोले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धि महल अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्ने जाहेरी परेको देखिन्छ । यी प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा वयान गर्दा निज मृतक लाई कुटपीट गरी आलीमा लडन गएका वखत गगनदेवले घाटीमा हातले थिचि दिएकोले निजको मृत्यु भएको हो भनि लेखाएतापनि अदालतमा आइ वयान गर्दा ससुरालीबाट घरमा आउँदै गर्दा गाउँकै रामआश्रे यादवले खेतमा तिम्रो छोरा गगनदेलाई तुलसी ठाकुर र राजेन्द्रले टाउको फोरिदिए भनेपछि खेतमा जादा तुलसी ठाकुर खेतमा थिए । छोराको टाउको किन फुटाई दियो भन्दा उनी आवेगमा आइ मलाई पछार्न थाले । खेत चिप्लो भएकोले निज तुलसी ठाकुर खेतमा लडन गए म पनि लडदा मेरो हात निज तुलसी ठाकुरको घाटीमा पर्न गै जोडले थिचिन गयो र निजको शरीर ढिला भै बोलन चलन नसकेकोले डराइ भागे भनी आफू बाहेक घटनास्थलमा अन्य कोही नभएको भनि वयान गरेको देखिन्छ । मृतकको मृत्यु घाँटी

थिचिएको कारणले भएको भन्ने सब परिक्षण प्रतिवेदनबाट देखिन्छ । आफ्नो हातले तुलसी ठाकुरको घाटी दविन गएकोले मृत्यु भएको कुरालाई प्रतिवादी रामअशिष राउतले स्वीकार गरी अदालतमा वयान गरेको देखिन्छ । मृतक तुलसी ठाकुरको मृत्यु घाटीमा बेस्सरी थिचिएर स्वाश प्रश्वास अवरुद्ध भएकोले भएको हो र मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो भनि शव परीक्षण गरी प्रतिवेदन दिने विषेशज्ञ डा. कल्याण वस्नेतले अदालतमा आई वकपत्र गरेको र प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरले आफ्नो हातले मृतकको घाटी दविन गएकोले मृतक तुलसी ठाकुरको घटना स्थलमानै मृत्यु भएको भनि अदालतमा आई वयान गरेको साथै अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको वयान व्यहोरा आफ्नो स्वच्छाले गरेको नभइ प्रहरी आफैले लेखेको व्यहोरामा डरधाक धम्कीका कारण सहीछाप गरेको हुँ भनि भनेतापनि मृतक तुलसी ठाकुरको मृत्यु यीनै प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरको कर्तव्यबाट भएको भन्ने पुष्टि हुन आयो । जाहाँसम्म प्रतिवादी रामअशिष राउतको दुवैको भगडा हुँदा दुवै लड्न गइ अचानक आफ्नो हातले मृतकको घाँटी थिचिन गएवाट मृतकको मृत्यु भवितव्यबाट भएको भन्ने पुनरावेदन जिकिर छ त्यसतर्फ विचार गर्दा घाँटी बेस्सरी थिचिएको कारण स्वास प्रश्वास अवरुद्ध भै मृतकको मृत्यु भएको भन्ने पोष्टमार्टम रिपोर्ट र विषेशज्ञको वकपत्र समेतबाट पुष्टि भएको छ । अचानक घाँटीमा हात पर्ने वित्तिकै कुनैपनि व्यक्तिको मृत्यु तुरुन्तै हुन

जाने नभइ घाटिको पुरै भाग बेस्सरी किसि मृतको कुनै तवरबाट स्वास लिन नसकि केहिबेर स्वास प्रश्वासको प्रकृत्यामा अवरुद्ध गराएको अवस्थामा मात्र मृत्यु हुनजाने र सो समयमा मृतक माथि पर्नजाने पिडावाट उम्कन छटपटाहट समेत हुने हुदा मार्ने मनसाय नभइ अचानक घाँटी थिचिएको अवस्थामा मात्र सामान्यत कुनैपनि व्यक्तिको मृत्यु हुन नसक्ने अवस्थामा यी प्रतिवादीको भवितव्य तर्फको पुनरावेदन जिकीर मुनासिव देखिन आउदैन ।

जाहाँसम्म पुनरावेदन अदालत हेटौडाले प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरले मृतकलाई मार्नु पर्ने सम्मको पुर्व इवी र लुकी चोरी हानेको वा विष खुवाइ मारेको अवस्था नभइ तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकि साधारण कुटपीटको कारणबाट मृत्यु भएकोले ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. अनुरूप १० वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्याई सजाय गरेको अवस्था छ, सो सम्बन्धमा विचार गर्दा मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. मा "ज्यान मार्नाको मनसाय रहेनछ ज्यान लिनुपर्ने सम्मका इवी पनि रहेनछ, लुकी चोरीकन हानेको पनि रहेनछ, उसै मौकामा उठेको कुनै कुरामा रिस थाम्न नसकी जोखिम हतियारले हानेको वा विष खुवाएकोमा वाहेक साधारण लाठा लात दुङ्गा मुक्का इत्यादिले हान्दा सोही चोटका पिरले ऐनको म्याद भित्र मरेमा दश वर्ष कैद गर्नु पर्छ" भनि व्यवस्था गरेको पाइन्छ । ऐनको उक्त व्यवस्थालाई हेर्दा ज्यान सम्बन्धि विषयमा ऐनको यो दफा

आकर्षित हुन Intention नभै कनै र पुर्व रिसइवी नभैकन अकस्मात उठेको रिसवाट जोखिम हतियार वा विषको प्रयोग नगरी लाठा दुङ्गा लात मुक्काले प्रहार गरेको हुनुपर्ने र सोही चोटको पीरले ऐनको म्याद भित्र मृत्यु भएमा यो न. आकर्षित हुने देखिन्छ । यसवाट ऐनको यो दफाले वारदात स्थलमा तत्कालै पुर्व तयारी वेगरको आवेगलाई इकिंत गर्दछ भने अर्को तर्फ तत्कालै घटनास्थलमा नै मृत्युको कल्पना यस दफाले गरेको पाइदैन । एकातर्फ प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरले अदालत समक्ष आफ्नो हातले मृतकको घाँटी दबिन गएवाट मृत्यु भएको कुरा स्वीकारगरी वयान गरेको अवस्था छ भने अर्को तर्फ सब परिक्षण प्रतिवेदन तथा परीक्षण गर्ने विशेषज्ञको वकपत्र समेतवाट मृतकको मृत्यु घाटी दवाएको कारणवाट भएको भन्ने कुरा पुष्टि भएको छ । यस अवस्थामा घाँटीमा हात लगाउदैमा अथवा मार्ने मनसाय बिना घाँटी समात्दैमा कुनै पनि परिपक्व मानिसको मृत्यु हुने नभई दुइहातले घाँटीमा समाई केहीवेर जोरसंग थिचिराखे पछि मात्र मृत्यु हुने र यस्मा पनि प्रतिवादीले मृतकलाई लडाई घाँटीमा थिचि निजको स्वास प्रश्वास बन्द भै तत्काल मृत्यु भएपछि मात्र छोडी मार्गेको भन्ने प्रतिवादीको वयान समेतवाट मृतकको मृत्यु क्षणिक आवेकका कारण प्रहार गरेको चोटका पिरले भएको नभई प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरले घाँटी थिचि लगातार निजको मृत्यु नभएसम्म थिचिने राखी तत्कालै घटनास्थलमानै मृतकको मृत्यु

भएको अवस्थामा प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर्याइ भएको सुरु वारा जिल्ला अदालतको फैसला केहि उल्टी गरी ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं बमोजिम १० वर्ष कैद हुने ठहर्‍याई गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौडाको फैसला मिलेको देखिन आएन । अतः ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) मा लाठा दुङ्गा र साधारण सानातिना हतियारले कुटपिट गरी हानी रोपी घोचि वा अरु ज्यान मार्ने गैह्र कुरा गरी ज्यान मरेमा ... सर्वस्व सहित जन्मकैद हुने छ भन्ने ऐनमा व्यवस्था भएको र प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरले घाँटी थिचेको कारण तत्कालै मृतक तुलसी ठाकुरको घटनास्थलमानै मृत्यु भएको उल्लेखित तथ्यवाट पुष्टि भएको अवस्थामा प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरलाई ज्यान सम्बन्धि महलको १३(३) बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुनुपर्नेमा ज्यान सम्बन्धि महलको १४ नं बमोजिम १० वर्षकैद हुने ठहर्‍याई गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौडाको फैसला सो हदसम्म नमिली केही उल्टी भै प्रतिवादी रामअशिष राउत अहिरलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । अन्य प्रतिवादीहरु जयलाल राउत यादव विसुनदेव राउत तथा बाबुलाल यादवले सफाई पाउने ठहरी भएको हदसम्म पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेकै देखिदा सदर हुने ।